

V polovině 50. let 19. století došlo ke jmenování krajských konzervátorů Ústřední komise pro zkoumání a zachování stavebních památek ve Vídni (k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale in Wien), mezi nimiž byl ustaven jako první Jan Erazim Vocel, konzervátor pro hlavní město Prahu. Posléze se Ústřední komise rozhodla jmenovat architekta Bernharda Gruebera na post korespondenta pro Čechy, který má přispívat k činnosti konzervátorů. Jedním z příkladů vzájemné součinnosti konzervátora a korespondenta vykresluje případ lokality Tetín (okres Beroun). V letech 1856–1857 se Tetín dostal do hledáčku jmenovaných mužů v souvislosti s opravami interiéru kaple sv. Kateřiny. Při té příležitosti byla provedena obhlídka terénu, o níž se dochovala korespondence. Bernhard Grueber sepsal rozsáhlý technický popis zdejšího hradiště. Zmíněná spolupráce památkářů-průkopníků nepředstavuje pouze kapitolu ze života památky, ale vykresluje i patrné rozdíly v zaměření, přístupu a schopnostech obou postav – architekta Gruebera a archeologa-muzejníka Vocela.

Klíčová slova: Tetín – památková péče – konzervátor – korespondent – Jan Erazim Vocel – Bernhard Grueber – kaple sv. Kateřiny Alexandrijské – hradiště – Ústřední komise pro zkoumání a zachování stavebních památek ve Vídni (k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale in Wien)

Tetín in the Viewfinder of Early Heritage Care

In the mid-1850s, regional conservators were appointed to the Central Committee for Research and Preservation of Architectural Monuments in Vienna (k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale in Wien) with Jan Erazim Vocel, a conservator for the City of Prague, among the first. Later, the Central Committee appointed the architect Bernhard Grueber as a correspondent for Bohemia to contribute to the activities of conservators. The Tetín locality in the Beroun region illustrates the conservator – correspondent cooperation. During 1856–1857, Tetín appeared in the viewfinder of the above-stated men during the renovation of the Saint Catherine Chapel interiors. Correspondence from that terrain inspection has survived. Bernhard Grueber developed an extensive technical description of the local fortified settlement. The aforementioned collaboration of pioneer conservators is not only a chapter from the monument's history but it also pictures evident differences in measuring, attitudes, and the abilities of the two figures – the architect Grueber and the archaeologist and museum worker Vocel. **Keywords:** Tetín – heritage care – conservator – correspondent – Jan Erazim Vocel – Bernhard Grueber – Chapel of Saint Catherine of Alexandria – Central Committee for Research and Preservation of Architectural Monuments in Vienna (k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale in Wien)

Na letošní rok připadá kulaté výročí 1100 let od zavraždění sv. Ludmily na tetínském hradišti a 300 let od blahořečení sv. Jana Nepomuckého, jejichž patrocinia jsou s Tetínem hluboce spjata.

Předkládaný příspěvek sleduje dvě roviny: jednak postavení instituce a činovníků oficiální památkové péče a za druhé spolupráci a přístupy dvou výrazných osobností na počátku péče o památky – Jana Erazima Vocela a Bernharda Gruebera.¹⁾ Svým zaměřením článek vlastně uhýbá z rozpravy o archeologickém vývoji lokality a nepodává ani nové interpretace, ani návrhy na předatování té či oné situace. Text primárně vychází z dochované konzervátorské korespondence a spisů Ústřední komise pro zkoumání a zachování stavebních památek ve Vídni (dále jen Ústřední komise), uložené ve fondu Památkový úřad Vídeň v Národním archivu, a Vocelovy korespondence, uchované v Archivu Univerzity Karlovy. Dochovaná korespondence je velmi pravděpodobně nekompletní, ale přesto poskytuje neobyčejně plastický vhled na průběh jednání. Z toho důvodu mohou některé části textu působit místy poněkud odtržené. Je ovšem velmi pravděpodobné, že budoucí rešerše archivních fondů prezidia Českého místodržitelství, či Ministerstva kultu a vyučování by mohly přinést ještě další díly chybějící skládanky. Příklad Tetína není jen kapitolou z památkářské historie dané lokality, ale i náhledem na postavení Ústřední komise v rámci reorganizované politické správy a na její kompetence, neboť komise nebyla zcela suverénní institucí, jak by se mohlo z dosavadních studií o dějinách památkové péče zdát.²⁾

Raná památková péče bývá obvykle prezentována jako disciplína sama o sobě a je vymezována povětšinou na základě činnosti povolaných konzervátorů potažmo korespondentů, jejich kompetencí (tzv. Wirkungskreis) a památkových objektů, jimiž se tito činovníci památkové péče zabývali.³⁾ A pak je tu

Ústřední komise coby nadřízený orgán, který garantuje výkon ochrany památek v zemích rakouské monarchie. Ovšem toto pojetí lze chápat pouze jako dílčí, a to z následujícího důvodu. Ústřední komise byla od svého počátku pevně zakotvena do hierarchické struktury politické správy c. k. monarchie, a to včetně veškerých byrokratických náležitostí. V řadě případů se do památkářských jednání zapojovala okresní hejtmanství, krajské úřady, ale i prezidium Českého místodržitelství, Ministerstvo obchodu a řemesel, Ministerstvo kultu a vyučování, nebo Ministerstvo vnitra, a pokud si to situace žádala, i další státem řízené instituce jako třeba stavební ředitelství. Ústřední komise primárně jednala v souladu se svým posláním a sledovala odborné zájmy ve prospěch průzkumu a ochrany historických objektů. Nutno podotknout, že vyjádření vydávaná jménem Ústřední komise směrem k vlastníkům památkových objektů měla charakter vesměs poradní; eventuální úspěch záležel na autoritě a vyjednávacích schopnostech daného konzervátora. Ať vyjádření vycházela od krajských konzervátorů, či od samotné komise, probíhala v souladu a za vědomí nadřízených správních orgánů. Památkářský diskurs ohledně lokality Tetína, který se odehrál v polovině 50. let 19. století, probíhal právě v takovém duchu.

Jan Erazim Vocel

Osobnost Jana Erazima Vocela (1802–1871) není třeba v kontextu dějin památkové péče, dějin umění a archeologie nijak zvlášť dlouze představovat.⁴⁾ Jakožto prvně jmenovanému konzervátoru na území Čech mu bylo svěřeno území města Prahy.⁵⁾ Ovšem Vocelův badatelský záběr se neomezoval hranicemi hlavního města – právě naopak – vyrážel i na badatelské cesty po Čechách, při nichž vyhledával a zkoumal místní „vlastenecké pamětihodnosti“. Jistou záštitu objevitel-

Obr. 1: Portrét Jana Erazima Vocela (1802–1871) jako poslance říšského sněmu za Poličský kraj (litografie, inv. č. VU4/1802/M, České muzeum Stříbra).

Obr. 2: Bernhardt Grueber (1806–1882). Grueberův portrét zachytil roku 1853 karlovarský malíř Georg Kordik (kresba tužkou, sbírka Muzea Karlovy Vary).

ských výletů mimo Prahu poskytoval Vocelovi Archeologický sbor tehdejšího Musea Království českého, v němž působil už od roku 1842. Během padesátých let můžeme při pohledu na Vocelovu publikační a přednáškovou činnost pozorovat velmi široký tematický rozptyl od pravěké archeologie ke středověkému umění, s různými odbočkami k právnímu a literárnímu dějinám, paleografii apod. Vedle jeho hlubokého zaujetí pro archeologii vystupuje zájem o středověké sakrální stavby.

Bernhardt Grueber

Jméno Bernharda Gruebera (1806–1882)⁶⁾ vyvolávalo ještě za jeho života u českých současníků i v pozdější době u následujících generací historiků umění jistou dávku rozpaků i ne-libosti. Příčinou byly především Grueberovy teoretické texty, v nichž se zabýval uměleckými památkami na území Čech, které ale konfrontoval s památkami německými. Podobně jako v pozdějších 70. letech Alfred Woltmann (1841–1880) stal se i Grueber trnem v oku českých vlastenecky zaměřených badatelů. Recentně se o Grueberovu rehabilitaci velmi úspěšně postarala Věra Vostřelová.⁷⁾ Mladého německého architekta do Čech pozvala Vlastenecká společnost přátel umění už roku 1844 a dosadila jej na profesorskou stoličku pražské Akademie. V pozdějších letech (16. 12. 1856) byl Ústřední komisí jmenován korespondentem za „šíření vlastivědy“⁸⁾ a své „zásluhy o archeologii, dějiny umění a (dosavadní) činnost“⁹⁾ do nichž se počítá především jeho první syntetické dílo *Charakteristik der Baudenkmale Böhmens* (1856),¹⁰⁾ ovšem vynechat nelze ani Grueberovu spoluúčasť na průzkumu Tetína. O Grueberově jmenování K. Czoernig zaslal Vocelovi zprávu s dovětkem, aby „zůstal v potřebných případech s tímto panem korespondentem v – již doposud mnohokrát činné – přátelské shodě, a i v budoucnu mohlo být [o to] usilováno.“¹¹⁾

Tetín

Lokalita Tetína (okres Beroun) je tradičně spojována s postavou svaté Ludmily, pročež historicky poutala pozornost kronikářů, historiků, topografů a vlasteneckých badatelů. Tetín zmiňuje již kronikář Kosmas a označuje jej jako sídlo bájně Krokovy dcery Tetky, po níž přijalo místo své jméno. Ve druhé čtvrtině 16. století se tetínským farářem stal proslulý kronikář Václav Hájek z Libočan, který ve své kronice hovoří o řadě archeologických lokalit a nevynechává ani Tetín. Ovšem v letech 1856–1857 se Tetín stal místem spolupráce dvou výše zmíněných osobností čerstvě institucionalizované památkové péče, které na území Čech působily, – Jana Erazima Vocela a Bernharda Gruebera. Jejich zapojení do průzkumu Tetína se pokusí následující příspěvek přiblížit.

Velmi razantně do osudu tetínských kostelů zasáhly josefínské reformy, při nichž došlo ke zrušení kaple sv. Kateřiny, kterou následně odkoupila tetínská obec, adaptovala ji a využívala jako obecní špýchar. Stejným způsobem měl být při té příležitosti zrušen i vedlejší kostel sv. Ludmily a liturgickým účelům ponechán pouze farní kostel sv. Michaela, což se naštěstí podařilo zvrátit. Tetínští obyvatelé totiž přišli s žádostí, aby byl prostornější kostel sv. Ludmily zachován coby farní a naopak zrušen kostel sv. Michaela. Žádost byla vzápětí vyslyšena.¹²⁾ Provedené zásahy do využití chrámů se citelně odrazily i na liturgickém provozu a na projevech svatoludmilské úcty, především zrušením poutí, které se podařilo obnovit až ke konci 40. let 19. století. Jak je patrné, zájem o obnovu poutě do Tetína nepramenil pouze ze snahy o obnovení či posílení liturgického provozu, ale byl notně poháněn též národně vlasteneckými popudy, jež vycházely od kanovníka vyšehradské kapituly P. Václava Svatopluka Štulce (1814–1887).¹³⁾

Ještě než bude řeč o dění kolem kaple sv. Kateřiny (později nazývané jako kostel), patří se zmínit aspoň okrajově i o obno-

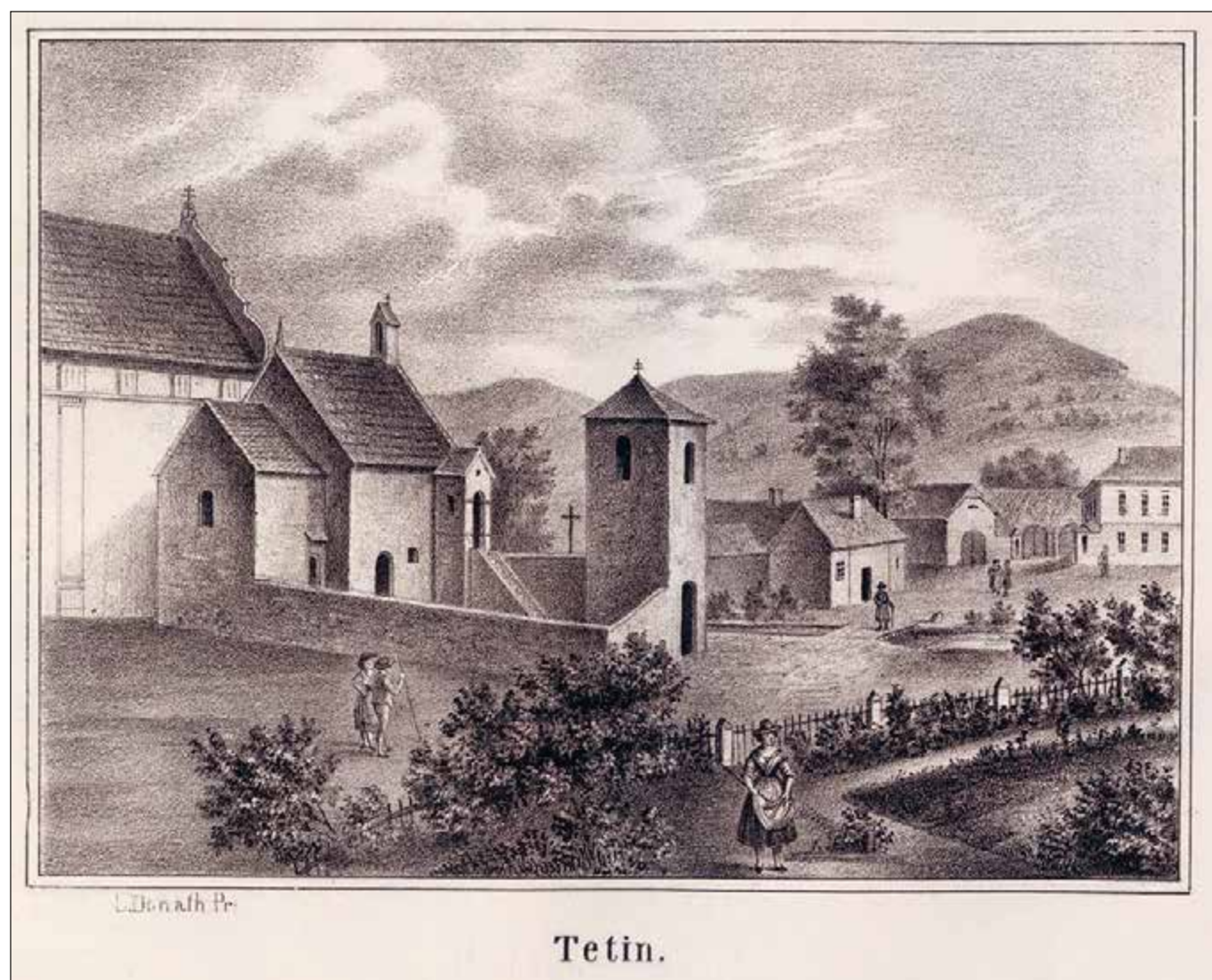
vě kostela sv. Michaela. – Při tetínském statku stála na zahradě kaple sv. Jana Nepomuckého s přílehlou hrobkou a poustevnou, vystavěná pražským kanovníkem Kristianem Pfaltzem z Ostritz roku 1705. V roce 1827 byla kaple již spustlá. Majitel statku pan Vojáček se ale rozhodl namísto zchátralé kaple v zahradě obnovit tou dobou zavřený kostel sv. Michaela, což se podařilo uskutečnit a 18. 9. 1836 byl kostel znovu vysvěcen. Ovšem původní svatomichaelské patrocinium bylo nahrazeno nepomucenským, přeneseným z nedaleké kaple.¹⁴⁾

Poutní procesí uskutečněné z Prahy do Tetína roku 1849 mělo početnou účast; traduje se, že někteří došedší poutníci byli na místě překvapeni, že kaple sv. Kateřiny je uzavřena a proměněna na špýchar. Z nastalého rozčarování však vzešla mezi přítomnými iniciativa na znovuzřízení kaple. Především se myšlenky chopila jako jedna z poutnic jistá Františka Weidnerová z Prahy, která později v hlavním městě sbírala příspěvky, z nichž mohla být kaple vykoupena. Ovšem poté činnost kolem záchrany na čas ustala.¹⁵⁾ O opravách a restauračních pracích na tetínských kostelích z průběhu 50. let 19. století se zachovalo jen omezené množství zpráv. V archivním fondu Farní úřad Tetín se dochovaly zprávy až z pozdější doby a v tetínské farní kronice pro změnu zápisy z let 1840–1870 chybějí úplně.¹⁶⁾ Konzervátorská korespondence vedená v letech 1856–1857 Ústřední komisí není sice tak obsáhlá, ale momentálně je jediným známým zdrojem informací k opra-

vám svatokateřinské kaple a soudobého průzkumu lokality Tetína.

Teprve roku 1853 byla uveřejněna na stranách časopisu Památky archaeologické a místopisné krátká zpráva, která stručně informuje o proběhlé opravě exteriéru kaple sv. Kateřiny. Krom toho ještě upozorňuje, že se současně jedná o následné opravy interiéru kaple včetně výzdoby, která má být svěřena **Josefu V. Hellichovi** (1807–1880).¹⁷⁾

Dne 30. května 1856 zaslal **Lev Thun-Hohenstein** (1811–1888) coby ministr kultu a vyučování oznámení na Ústřední komisi ohledně kaple sv. Kateřiny v Tetíně. „*Ministerstvo zahájilo [...] příslušné jednání ohledně nutných oprav v interiéru staroslavné kaple sv. Kateřiny v Tetíně poblíž Berouna v Čechách na náklady českého Náboženského fondu, které má za účel, tuto minimálně z roku 1100 – pokud ne ještě starší – pocházející stavební památku [...] potom co byl díky dobrovolným darům jednotlivých dárců zachován [její] vnějšek, aby také ve vnitřku se do patřičného stavu uvedla.*“¹⁸⁾ Prostřednictvím Zemského stavebního ředitelství je zajištěno pořízení důkladného záznamu kaple a k tomu i posouzení prof. Gruebera, který se má vyjádřit o architektonické hodnotě této kaple, o přiměřenosti doposud provedeného vnějšího restaurování a o předloženém restaurátorském záměru pro vnitřek kaple. Grueber ovšem upozornil i na kontext kaple s okolním prostranstvím, zejména vyslovil návrh, aby

Obr. 3: Tetín (okres Beroun), kostel sv. Kateřiny a přílehlé okolí v době po opravě exteriéru stavby. Ilustrace byla publikována v dobovém periodiku *Libuša, list pro lid a domácnost*, svazek první, sešit devátý, nakl. L. Donath v Praze a České Kamenici, 1862–1863 (Knihovna T. G. Masaryka ve správě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., sign. PE188).

Obr. 4: Tetín ve 40. letech 19. století, v době před Grueberovým a Vocelovým průzkumem, zachycený na tzv. císařských otiskcích map stabilního katastru (mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz).

při této příležitosti byl pořízen i popis přilehlého hradiště, především valů, které mohou brzy zcela zaniknout. Díky tomu bude možné lépe porozumět uměleckým souvislostem. Z ministerské zprávy vcelku jasně vyplývá, že Grueberův záměr měl stran ministerstva jednoznačnou podporu a samo ministerstvo si slibovalo, že Grueber do rozbíhající se další fáze oprav výrazněji zasáhne, aby bylo dosaženo „harmonie stavebního slohu“, dosavadní oprava vnějšku kaple měla zřejmě jisté „neodpuštělně jeví se změny“, které by bylo vhodné napravit. Ministr Thun-Hohenstein zprávu uzavírá, že záležitost ohledně pořízení popisu tetínského hradiště ale přenechává na rozhodnutí Ústřední komisi, neb je to v její kompetenci.¹⁹⁾ Jak se zdá, touto zprávou ministerstvo jasně rozvrhlo další postup a Ústřední komisi vlastně nezbylo nic jiného, než vytyčený směr následovat.

Ještě zmínka zcela na okraj: ministr Thun-Hohenstein ve své zprávě rovněž uvedl jednu poněkud problematickou informaci, již se prozatím nepovedlo jakkoliv ověřit, a to že „stavební památka (tj. kaple sv. Kateřiny) [...] je nyní ve vlastnictví baronky von Thysebaert [...]“.²⁰⁾ Pozdější lokální badatel Karel Pobuda hovoří pouze o tom, že obec kapli vykoupila po josefínských reformách a po adaptaci ji léta užívala jako obecní sýpku. Ve chvíli, kdy měla být kaple obnovena, bylo potřeba pořídit špýchar nový. O případném prodeji kaple z majetku obce se Pobuda dále nezmiňuje.²¹⁾ V dostupných publikovaných textech se jméno rodiny Thysebaert v kontextu Tetína neobjevuje.

V červenci 1856 zaslalo Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni oznámení prof. Grueberovi, že proběhlo jednání o restaurování kaple sv. Kateřiny v Tetíně a při té příležitosti byl přijat záměr pořídit přesný popis zdejšího hradiště, „jehož hranice vytyčující valy by mohly být v krátkém čase ztraceny a bylo by pak nemožné o tomto historickém místě si učinit představu.“²²⁾ Ministerstvo dále upozornilo, že pořízení takového popisu je v zájmu Ústřední komise a že jím může podniknout orgány podřízené Zemskému stavebnímu ředitelství (Landesbaudirektion). Krom toho nemá být opomenuto před tím učinit oznámení i místnímu úřadu.

28. července 1856 Ústřední komise poděkovala Ministerstvu kultu, že 30. května t. r. projednalo záležitost ohledně restaurování tetínské kaple sv. Kateřiny a že k tomu přizvalo právě profesora architektury B. Gruebera. Komise také vyjádřila dík za podporu své činnosti.²³⁾

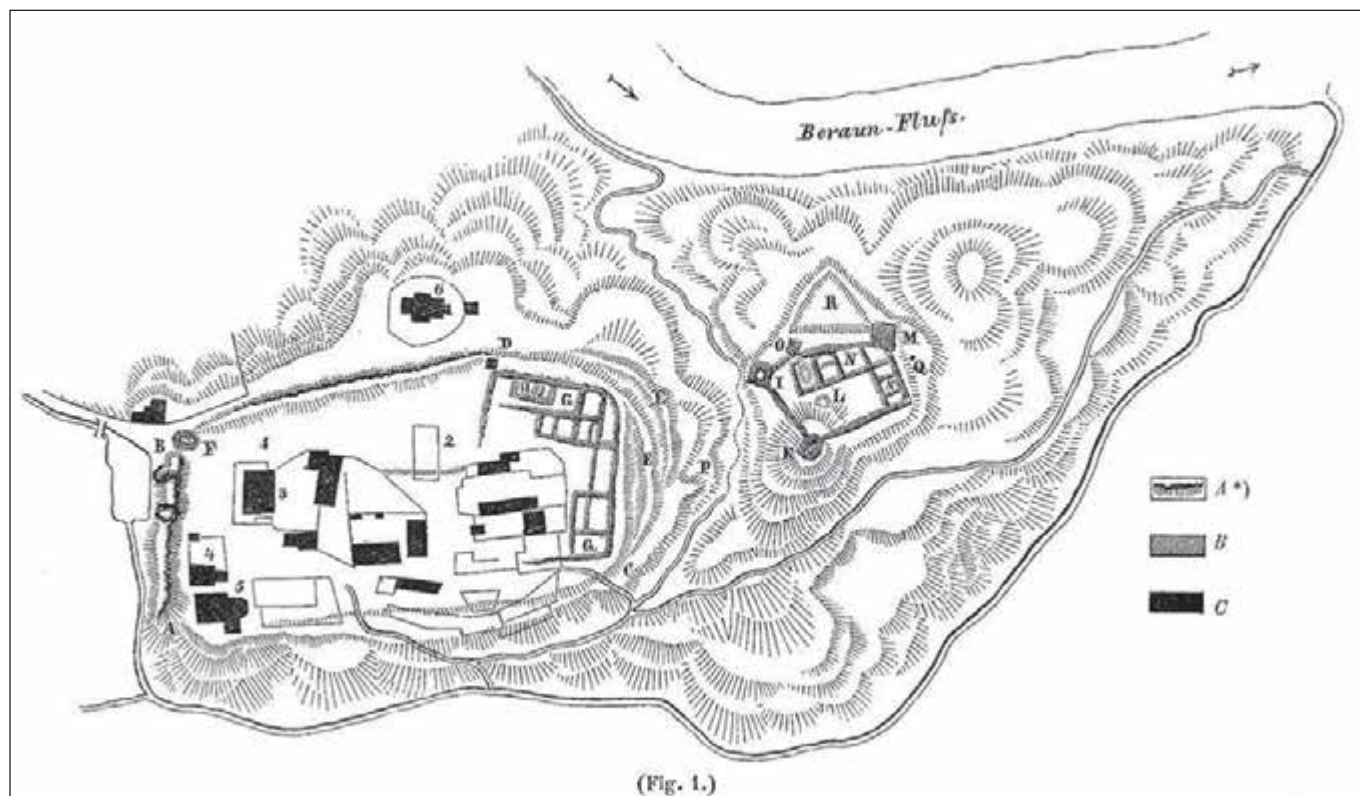
V návaznosti na zprávu, kterou prof. Grueberovi zaslalo na konci července Ministerstvo kultu, reagoval Grueber **1. 8. 1856** svým oznámením na Ústřední komisi, k němuž připojil alespoň provizorní situační skicu Tetína s vyznačením zdejších kostelů i pozůstatků hradištních valů. I přes časový odstup a řadu terénních zásahů jsou v obrysech patrné místní souvislosti. Navíc upozorňuje, že se mezi místními obyvateli v paměti udržují ústně předávané tradice spojené s místem a stejně jako stávající zbytky valů a zdí si žádají vědecky založené zkoumání. Na závěr vyslovil i jistou obavu, že realizace obvyklého technického zaměření bude spojena s obtížemi, vzhledem k tomu, že lokalita prošla v průběhu bezmála tisíce let proměnami i pustošením.²⁴⁾

Doposud se Grueber věnoval Tetínu sám. Jan Erazim Vocel tou dobou podnikal tříměsíční cestu po Belgii a Francii a nemohl se jednání jakkoliv osobně účastnit. K projednávání se nedostavoval ani konzervátor pro Pražský kraj vyšehradský kanovník **Vojtěch Ruffer** (1790–1870), jemuž by cesta do terénu kvůli vysokému věku činila obtíže. Grueber však rozhodně volá po spolupracovníkovi. Vzhledem k povaze lokality vypočítává, že do průzkumu Tetína bude vhodné zapojit osobnost, která je jednak uznávaným archeologem, zároveň slavistou i badatelem archivních pramenů (což Vocel naplňuje ve všech bodech). Velmi pravděpodobně kvůli Vocelově nepřítomnosti, a aby se zbytečně neztrácel čas, Grueber vyslovil návrh, že by za tímto účelem bylo možné doporučit archiváře **Karla Jaromíra Erbena** (1811–1870).²⁵⁾

Kvapné shánění spolupracovníka mělo svůj pádny důvod. Grueber navštívil Tetín na jaře 1856, ovšem už v té době – dle jeho zjištění – místní instituce učinily kroky k tomu, aby mohly zahájit úpravy terénu, při nichž zamýšlely strhnout poslední zbytky valů a následně zarovnat prostranství obce. Naštěstí se podařilo za podpory místního faráře záměr pozastavit a terénní práce odložit. K tomu Grueber dodává, že tento stav stále trvá.²⁶⁾

Na začátku srpna 1856, v návaznosti na Grueberovo oznámení z 1. 8. 1856, postupuje Ústřední komise Grueberovi informace dál na prezidium Českého místodržitelství. Komise především tlumočí, že povolaný prof. Grueber pořídí popsání tetínského hradiště v součinnosti s J. E. Vocelem, na jehož návrat ze zahraniční cesty se vyčkává. Hlavně pak komise upozorňuje na nejistý aktuální stav, kdy jsou pozastaveny regulační práce v místech hradiště. Každý další zásah do lokality by ale více a více znesnadnil zamýšlený průzkum. Z toho důvodu Ústřední komise laskavě žádá, aby místodržitel Karl Mecséry (1804–1885) v této věci zasáhl, zajistil účinná opatření a oficiálně podržel zákaz odstraňovat či bourat jakékoliv části tetínských valů do doby, než bude moci být na místě proveden komisionální průzkum.²⁷⁾

Následně Ústřední komise **8. 8. 1856** Grueberovi odvětila s ujištěním, že byla záležitost ohledně popsání Tetína projednána na místodržitelství a pan místodržitel byl požádán, aby v této věci učinil oficiální opatření. Především aby bylo zajištěno trvalý přerušení zamýšlené regulace v prostoru tetínského hradiště a s tím související zákaz provádět jakékoliv „změny a jmenovitě bourání valů“, a to dokud nebude na místě svolána komise, která provede průzkum a zdokumentování. Touto zprávou Ústřední komise mimochodem potvrdila své rozhodnutí nevyhledávat náhradního spolupracovníka (zavrhla i přizvání navrženého archiváře K. J. Erbena), ale naopak záměr využít J. E. Vocela, na jehož návrat bude vyčkáno.²⁸⁾

Obr. 5: Grueberův situační pláněk tetínského hradiště publikovaný společně s jeho zprávou o Tetínu v *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Nr. 4 (April 1858), s. 107; 4 – kostel sv. Kateřiny; 5 – kostel sv. Ludmily; 6 – kostel sv. Jana Nepomuckého.

Teprve kolem poloviny října 1856 se Vocel navrátil ze své cesty po Belgii a Francii a zpravil o tom prof. Gruebera, který vzápětí **16. 10. 1856** o Vocelově návratu do Prahy informoval Ústřední komisi. A zároveň dodal, že je Vocel připraven podniknout cestu do Tetína a zahájit průzkum. Grueber ovšem dodává, že by bylo žádoucí věc urychlit a využít aktuálního suchého počasí, na což prý upozorňoval při jednání na prezidiu Českého místodržitelství.²⁹⁾

Ústřední komise promptně zareagovala (**říjen 1856**) a připomněla J. E. Vocelovi, že jakmile podnikne cestu do Tetína a provede průzkum a místní šetření, aby jí vzápětí zaslal svou výslednou zprávu.³⁰⁾

Se zhruba tříměsíčním odstupem informoval **3. 11. 1856** místodržící K. Mecséry Ústřední komisi, že akceptuje její žádost a oficiálně pozastavuje jakékoliv zásahy do pozůstatků valů na tetínském hradišti.³¹⁾

Lze předpokládat, že po návratu ze zahraničí byl Vocel zahrnut řadou dalších jiných úkolů, kvůli jejichž vypořádávání neoplýval časem nazbyt. Po proběhlých jednáních se Vocel s Grueberem chystali cestu do Tetína podniknout **15. 11. 1856**, ale na poslední chvíli se k prof. Grueberovi dostala zpráva o tom, že Tetín je již „po kolena zapadán sněhem“. Cesta musela být z toho důvodu odložena. Díky vydatné sněhové nadílce jistě opadly i obavy z nedovolených zásahů v místech hradiště, které by ohrožily zamýšlený průzkum. Ve zprávě zasláné **16. 11. 1856** Ústřední komisi Vocel už jen suše konstatoval přeložení plánované cesty na příznivější dobu a dál pokračoval informacemi o průběhu oprav chrámu P. Marie Sněžné v Praze, záměru osazení pamětní destičky na pražské mostecké věži a restaurování tumby sv. Ludmily v chrámu sv. Jiří na Pražském hradě.³²⁾ Ústřední komise Vocelovi odpověděla **9. 12. 1856**, bez dalších výhrad potvrdila přijetí informací a nadále se věnovala uvedeným pražským památkám.³³⁾

Následujícího roku Vocel **9. 6. 1857** rovnou zaslal Ústřední komisi vypracovanou zprávu o hradišti a kostelích v Tetíně (Bericht über die Burgstelle und die Kirchen zu Tetín). Valnou

část zprávy věnoval především zhodnocení pramenů a historických souvislostí s vazbou k Tetínu.³⁴⁾ Na začátku **srpna 1857** zaslal i svůj technický popis prof. Grueber, v němž se zaměřil především na podrobný popis místa a zachycení dochovaných pozůstatků v terénu.³⁵⁾

Zdálo se již, že záležitost kolem dokumentování Tetína se blíží k úspěšnému závěru. Ministerstvo kultu však **30. 7. 1857** zaslalo Ústřední komisi oznámení, v němž vyjádřilo jisté rozčarování. Přesněji ministr kultu v zastoupení podsekretáře Josefa Alexandra Helferta (1820–1910) na základě šetření zjistil, že část oprav v interiéru kaple sv. Kateřiny proběhla ještě před oficiálním schválením projektu opravy. Týká se to především „*docela nevhodného a stylu odporujícího*“ oltáře, který byl pořízen z výtěžku dobrovolných dárců.³⁶⁾ Z ministerského popudu Ústřední komise rozeslala upozornění všem konzervátorům, že veškeré úmysly na restaurování památek v soukromém či církevním vlastnictví musejí být předem ohlašovány, aby následně nedocházelo k nepovoleným a stylově nevhodným opravám.³⁷⁾ Ve stejném duchu **21. a 25. 9. 1857** tlumočila Ústřední komise výtku ministerstva i prezidiu Českého místodržitelství.³⁸⁾

Opravená kaple sv. Kateřiny byla **25. května 1858** znovu vysvěcena kardinálem Bedřichem Schwarzenbergem.³⁹⁾

Závěrem

Po důkladném pročtení dochované korespondence ohledně průzkumu Tetína je třeba mírně korigovat aktuální náhled na spolupráci B. Gruebera a J. E. Vocela.⁴⁰⁾ Oba muži jsou bezesporu vyhraněnými osobnostmi s rozdílnými východisky: Grueber je aktivní architekt, Vocel má za sebou literární dráhu a univerzitní školení ve filozofii a právech. A stejně tak odlišné je i jejich vnitřní nastavení: Grueber byl povolán z německého Řezna a Vocel je zanícený český vlastenec. Odlišné nastavení se pak zrcadlí i v pojetí zpráv o průzkumu Tetína, které před-

ložili Ústřední komisi. Sledovat schopnosti a kompetence jednoho i druhého sice otevírá zajímavý náhled jejich přístupů, avšak pokusy o jejich urputné srovnávání (či dokonce rozhodování, či přístup je „lepší“ či „správnější“) nemá v důsledku valný význam, protože bychom porovnávali neporovnatelné. S rezervou je třeba brát i názor, že by byl Grueber „Ústřední komisí považován za menšího odborníka“, vzhledem k tomu, že jej táž komise jmenovala svým korespondentem.⁴¹⁾ Obě zprávy podané komisi byly vzápětí publikovány v Mittheilungen.⁴²⁾ A co se Vocela týče, poznatky z tetínského průzkumu

uplatnil alespoň stručně i ve svém zásadním článku „Kostely románského slohu v Čechách“, v němž sestavil zárodek katalogu raně středověké architektury v Čechách.⁴³⁾ Poznatky Vocelova a Grueberova průzkumu zúročuje o více než sto let později i Anežka Merhautová ve svém opusu o románské architektuře⁴⁴⁾ a probleskují i do novodobé soupisové literatury.⁴⁵⁾

Mgr. Jaroslav Horáček (*horacek.jaroslav@npu.cz*): Národní památkový ústav, generální ředitelství, Valdštejnské nám 3, Praha 1

POZNÁMKY

1. O spolupráci J. E. Vocela a B. Gruebera a srovnání jejich průzkumu se současným stavem se zmiňuje recentní literatura. Zásadní informací je skutečný rozsah tetínského hradiště zjištěného pozdějšími průzkumy, Grueber ve skutečnosti zachytil pouze část hradiště. *M. Lutovský*, Přemyslovské hradiště, in: V. Cílek – M. Majer – R. Schmelzová a kol., Tetín svaté Ludmily. Místo, dějiny a spiritualita. Praha 2017, s. 79–83. Spolupráci obou mužů zmiňuje též *V. Vostřelová*, Zkamenělá hudba. Tvorba Bernharda Gruebera 1806–1882. Praha 2018, s. 237–238.
2. Jedním z nejucelenějších přehledů dějin památkové péče stále zůstává stať Jakuba Pavla, *J. Pavel*, Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století. (Od osvětlení do první světové války), in: Sborník archivních prací 25, č. 1, Praha 1975, s. 143–296.
3. Tamtéž.
4. Osobnost J. E. Vocela podrobněji in: *K. Sklenář*, Jan Erazim Vocel. Praha 1981. O Vocelově vztahu k oboru dějin umění a pedagogickému působení na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě též in: *J. Horáček*, Jan Erazim Vocel (biografický medailon), in: R. Biegel – R. Pahl – J. Bachtík edd., Století ústavu pro dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Praha 2020, s. 60–67.
5. Nejprve byl jmenován J. E. Vocel, ostatní konzervátoři v další vlně v průběhu roku 1854.
6. *K. Benda*, Vocelovi pokračovatelé a současníci, in: J. Krása ed., Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha 1986, s. 106–122.
7. *V. Vostřelová*, o. c. v pozn. 1.
8. Národní archiv (dále jen NA), Památkový úřad Vídeň (dále jen PÚ/R), ka 111, složka Grueber, koncept korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – B. Grueber, odesláno po 16. 12. 1856.
9. NA, PÚ/R, ka 111, složka Grueber, koncept korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – Prezidium Českého místodržitelství (K. Mecséry), odesláno 24. 12. 1856.
10. Ke Grueberovu jmenování korespondentem též *V. Vostřelová*, o. c. v pozn. 1, s. 240.
11. Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond J. E. Vocel, ka 1, složka korespondence za rok 1856, inv. č. 1856/26, korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – J. E. Vocel, odesláno 24. 12. 1856.
12. *K. Pobuda*, Tetín v historii a památkách. Příbram 1928, s. 13 ad.
13. Tamtéž, s. 14.
14. Tamtéž, s. 15.
15. Tamtéž, s. 14.
16. Za laskavé sdělení informací k archivnímu fondu Farní úřad Tetín děkuji panu Mgr. Jiřímu Topinkovi ze Státního okresního archivu Beroun.
17. Památky archaeologické a místopisné I. Praha 1854, s. 48.
18. „Das Ministerium hat aus Anlaß einer bei demselben anhängigen, die nothwendigen Herstellungen im Innern der altherwürdigen St. Katharinen-Kapelle zu Tetín nächst Beraun in Böhmen auf Kosten des böhmischen Religionsfondes betreffenden Verhandlung, welche zum Zwecke hat, dieses mindestens aus dem Jahre 1100 herrührende, wo nicht noch ältere Baudenkmal... nachdem es durch freiwillige Gaben einzelner Wohlthäter eine äufsere Restaurierung erhalten hat, um auch auch im Innern in einen entsprechenden Zustand zu versetzen.“ – NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence Ministerstvo kultu a vyučování (L. Thun-Hohenstein) – Ústřední komise, č. j. 6740/121, odesláno 30. 5. 1856.
19. Tamtéž.
20. „... Baudenkmal; welches jetzt ein Eigenthum der Frein von Thysebaert ist.“ – tamtéž. Velmi pravděpodobně je řeč o jedné z dcer Karla Františka Josefa, svobodného pána von Thysebaert (1763–1850) a jeho ženy Karoliny roz. hraběnky Czerninové z Chudenic (1771–1842). Nejstarší dcera Marie (1800–?) byla členkou a asistentkou ústavu šlechticů u sv. Andělů v Praze, Gabriela (1804–1869) se stala první regentkou nadace vévody Savojského a členkou řádu hvězdového kříže a nejmladší Ludmila (1809–?) byla rovněž členkou řádu hvězdového kříže a dvorní dámou arcivévodkyně Marie Anny Savojské. Ke genealogii rodu Thysebaert *C. Wurzbach*, Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich, 45. Teil (Thugut – Török). Wien 1882, s. 129–131. Dostupné on-line: [http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11664&view-mode=fullscreen&scale=3.33&rotate=&page=141]
21. *K. Pobuda*, o. c. v pozn. 12, s. 13–14.
22. „... die Grenzen bezeichnenden Wälle in kurzer Zeit verschwunden sein dürften, und es dann unmöglich wäre, sich von diesem historisch so wichtigen Punkte eine Vorstellung zu machen.“ – NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence Ministerstvo kultu a vyučování – Bernhard Grueber, odesláno v červenci 1856.
23. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – Ministerstvo kultu a vyučování, odesláno 28. 7. 1856.
24. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence Bernhard Grueber – Ústřední komise, odesláno v 1. 8. 1856.
25. Tamtéž.
26. Tamtéž.
27. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise – Prezidium Českého místodržitelství (K. Mecséry), odesláno srpen 1856.
28. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – Bernhard Grueber, odesláno 8. 8. 1856.
29. NA, o. c. v pozn. 24, odesláno 16. 10. 1856; AUK, o. c. v pozn. 11, inv. č. 1856/21, korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – J. E. Vocel, odesláno 7. 11. 1856.
30. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – Jan Erazim Vocel, odesláno v říjnu 1856.
31. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence Prezidium Českého místodržitelství (K. von Mecséry) – Ústřední komise, odesláno 3. 11. 1856.
32. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence Jan Erazim Vocel – Ústřední komise, odesláno 16. 11. 1856. Vocelův koncept zprávy uložen in: AUK, o. c. v pozn. 11, inv. č. 1856/23, koncept korespondence J. E. Vocel – Ústřední komise, odesláno 16. 11. 1856.
33. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise – Jan Erazim Vocel, odesláno 9. 12. 1856. Originál zprávy in: AUK, o. c. v pozn. 11, inv. č. 1856/24, korespondence Ústřední komise (K. Czoernig) – J. E. Vocel, odesláno 9. 12. 1856.
34. NA, o. c. v pozn. 32, odesláno 9. 6. 1857.
35. NA, o. c. v pozn. 24, odesláno v srpnu 1856.

36. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, korespondence Ministerstvo kultu a vyučování (J. A. Helfert) – Ústřední komise, č. j. 7182/128, odesláno 30. 7. 1857.
37. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise – krajští konzervátoři, září 1857.
38. NA, PÚ/R, ka 94, složka Tetín, koncept korespondence Ústřední komise – Prezidium Českého místodržitelství, odesláno 21. 9. 1857 a 25. 9. 1857.
39. K. Pobuda, o. c. v pozn. 12, s. 14–15.
40. V. Vostřelová, o. c. v pozn. 1, s. 237–243.
41. Tamtéž, s. 237.
42. E. Wocel, Die Burgstelle und die Kirche zu Tetín, in: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale III., Nr. 3 (März 1858), Wien 1858, s. 76–78; B. Grueber, Die Burgstelle und die Kirche zu Tetín, in: tamtéž, Nr. 4 (April 1858), Wien 1858, s. 106–110.
43. J. E. Vocol, Kostely románského slohu v Čechách, in: Památky archaeologické a místopisné II, Praha 1857, s. 118–124.
44. A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 340–341.
45. E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 4 (T–Ž). Praha 1982, s. 60–62.

PRAMENY A LITERATURA

- Benda, K. 1986: Vocolovi pokračovatelé a současníci, in: J. Krása ed., Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha, s. 106–122.
- Grueber, B. 1858: Die Burgstelle und die Kirche zu Tetín, in: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale III., Nr. 4 (April 1858), Wien, s. 106–110.
- Horáček, J. 2020: Jan Erazim Vocol (biografický medailon), in: R. Biegel – R. Prahl – J. Bachtík edd., Století ústavu pro dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Praha, s. 60–67.
- Krása, J. ed. 1986: Kapitoly z českého dějepisu umění I. Praha.
- Lutovský, M. 2017: Přemyslovské hradiště, in: V. Cílek – M. Majer – R. Schmelzová a kol., Tetín svatě Ludmily. Místo, dějiny a spiritualita. Praha, s. 79–83.
- Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Pavel, J. 1975: Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století (Od osvícenství do první světové války), in: Sborník archivních prací 25, č. 1, Praha, s. 143–296.
- Pobuda, K. 1928: Tetín v historii a památkách. Příbram.
- Poche, E. a kol. 1982: Umělecké památky Čech 4 (T–Ž). Praha.
- Sklenář, K. 1981: Jan Erazim Vocol. Praha.
- Vocol, J. E. 1857: Kostely románského slohu v Čechách, in: Památky archaeologické a místopisné II, Praha, s. 118–124.
- Vostřelová, V. 2018: Zkamenělá hudba. Tvorba Bernharda Gruebera 1806–1882. Praha.
- Wocel, E. 1858: Die Burgstelle und die Kirche zu Tetín, in: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale III., Nr. 3 (März 1858), Wien, s. 76–78.
- Wurzbach, C. 1882: Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich. 45. Teil (Thugut – Török). Wien.
- Památky archaeologické a místopisné I. Praha 1854.

Tetín im Suchfeld der frühen Denkmalpflege

In der Mitte der 1850er Jahre hatte das Ernennen der Kreiskonservatoren der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale in Wien stattgefunden, unter denen als der erste Jan Erazim Vocol zum Konservator für die Hauptstadt Prag ernannt worden war. Um zur Aktivität der Konservatoren beizutragen, hat die Central-Commission später entschieden den Architekten Bernhard Grueber zum Korrespondenten für Böhmen zu ernennen. Eines der Beispiele der gegenseitigen Zusammenwirkung des Konservators und Korrespondenten illustriert der Fall der Ortschaft Tetín (Bez. Beroun): In den Jahren 1856–1857 Tetín ist in das Blickfeld der genannten Männer im Zusammenhang mit der Innenraumrenovierung der St. Katharinenkirche geraten. Bei dieser Gelegenheit Bernhard Grueber druckte den Gedanken aus, die Untersuchung der Kapellenumgebung durchzuführen, um die verschwindenden Wallreste nach dem hiesigen Burgwall zu registrieren, wozu ein wichtiger Grund war. Die lokale Selbstverwaltung beabsichtigte das Gelände innerhalb des Dorfs zu ebnen, wodurch mehrere Befestigungsreste verlorengegangen würden. Dank der ablehnenden Stellung Gruebers ist es gelungen die Regulierungsabsicht zu stoppen. Grueber erforderte sich die Mitarbeit eines errungenen Archäologen, Slavisten und Archivforschers, welche Bedingungen bereits Jan Erazim Vocol erfüllte. Die Durchführung der Geländeuntersuchung hatte die Abwesenheit Vocels aufgehalten, und auch nach seiner Rückkehr aus der Auslandsreise hatte sich seine Abreise nach Tetín infolge schlechten Wetters verzögert, die erst im nachfolgenden Jahr unternommen werden konnte. Aus den abgehaltenen Verhandlungen ist eine umfangreiche Korrespondenz erhalten, die uns erlaubt nicht nur die Verhandlungen, sondern auch die Stellung der Central-Commission und ihrer Mitglieder in der Hierarchie der damaligen Staatsverwal-

tung anzusehen. Vocol und Grueber erarbeiteten ihre selbständigen Forschungsberichte, die es möglich machen, die unterschiedlichen Ansichten und Ziele von diesen zwei wohl bedeutendsten frühen Denkmalschützern Böhmens kennenzulernen.

Abb. 1: Jan Erazim Vocol (1802–1871) als Reichstagsabgeordneter für den Bezirk Polička. Steindruck, Best.-Nr. VU4/1802/M, České muzeum stříbra (Tschechisches Museum des Silbers), Kutná Hora.

Abb. 2: Bernhard Grueber (1806–1882), Bildnis vom Karlsbader Maler Georg Kordik, 1853. Bleistiftzeichnung, Museum Karlovy Vary (Karlsbad).

Abb. 3: Tetín (Bez. Beroun), Kirche St. Katharina und ihre Umgebung kurz nach der Instandsetzung ihres Äußeren. Die Abbildung stellt eine Illustration in der zeitgenössischen Zeitschrift Libuša, list pro lid a domácnost (Blatt für Volk und Haushalt), Bd. 1, Heft 9, herausgegeben bei L. Donath in Prag und Böhmisches-Kamnitz., 1862–1863 dar (T. G. Masaryk Bibliothek in Verwaltung des Masaryk-Instituts und Archivs der Akademie der Wissenschaften der ČR, wissenschaftliche Forschungsinstitution, Sign. PE188).

Abb. 4: Tetín in den 1840er Jahren vor der Untersuchung durch Grueber und Vocol, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters. Kartenunterlage: Archivgut des Zentralarchivs von Geodäsie und Kataster, www.cuzk.cz.

Abb. 5: Tetín, Gruebers Lageplan des Burgwalls, der samt seinem Bericht von Tetín in den Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Nr. 4 (April 1858), S. 107 veröffentlicht wurde; 4 – St. Katharinenkirche; 5 – St. Ludmila-kirche; 6 – Kirche St. Johann v. Nepomuk.